

Japonskost a bělošství ve 21. století

Japonsko je běžně považováno za národnostně homogenní zemi, tedy za stát obývaný výhradně etnickými Japonci. Ačkoli je pravda, že Japonsko – zejména ve srovnání s ostatními zeměmi OECD – nikdy nepředstavovalo významný cíl mezinárodní migrace, představa o jeho homogenním složení je zjednodušující či přinejmenším již zastaralá. V tomto článku se tak zaměříme nejen na vývoj postojů k různým skupinám migrantů, ale také na specifickou roli převážně bělošských cizinců ze západních zemí.

Menšiny v Japonsku

Podle japonské Imigrační kontrolní agentury (ISA 2024) žije v Japonsku v současnosti přes 3,5 milionu cizinců, což představuje necelé 3 % populace (obr. 1). Nejpočetnějšími skupinami imigrantů jsou přibližně 844 000 Číňanů, 600 000 Vietnámců a 411 000 Korejců. Významnou skupinu cizinců však tvoří také lidé ze Severní Ameriky, Evropy a Austrálie, přičemž největší minoritu mezi nimi představuje přibližně 65 000 občanů USA.

Navzdory (a často i kvůli) rostoucí etnické diverzitě a obecným globalizačním procesům přetrvává v Japonsku poměrně silně zakořeněný antiimigrační sentiment, který má své kořeny mimo jiné v nativismu. Nativismus představuje vylučující formu nacionalismu, jehož základní ideologie spočívá v rozlišování mezi tím, kdo je a kdo není vnímán jako skutečná součást národa. V praxi je nativismus zpravidla propojen s xenofobií a rasismem, které poskytují normativní rámec pro vymezování „přijatelných“ a „nepřijatelných“ skupin z pohledu většinové společnosti. Tento fenomén není specifický pouze pro Japonsko; podobné formy nativismu lze nalézt po celém světě. Japonský nativismus je však úzce spjat s poměrně unikátními historicko-geografickými aspekty.

Kořeny antiimigračního sentimentu

V úvodní části textu byly zmíněny dvě širší, avšak do určité míry zobecnitelné skupiny migrantů: (a) migranti z geograficky blízkých zemí a (b) tzv. expati ze Západu. Samozřejmě existují i další skupiny mimo tyto dva makroregiony, přičemž i uvnitř těchto kategorií lze nalézt značné odlišnosti. Tento text se však zaměří právě na tyto

dvě skupiny, jejichž rozdíly lze zkoumat ve dvou vzájemně provázaných rovinách.

První rovinou je rasově-etnická dimenze, v níž hraje rasa i etnicita klíčovou roli při utváření antiimigračního sentimentu, přestože se jedná o odlišné koncepty. Etnicita se vztahuje ke sdílenému původu, kultuře a historii, přičemž nemusí (ale může) implikovat hierarchii mezi jednotlivými etnickými skupinami. Rasa je naopak umělý sociální konstrukt, který je zpravidla založen na předpokládaných biologických rozdílech a ve výsledku vytváří nerovné společenské uspořádání na základě rasových kategorií (Lippard 2011). V případě Japonska jsou relevantní oba pohledy, přičemž v současnosti se pomyslné rasové a etnické hranice mnohdy odvíjejí od vizuální podobnosti či naopak odlišnosti od japonské majority.

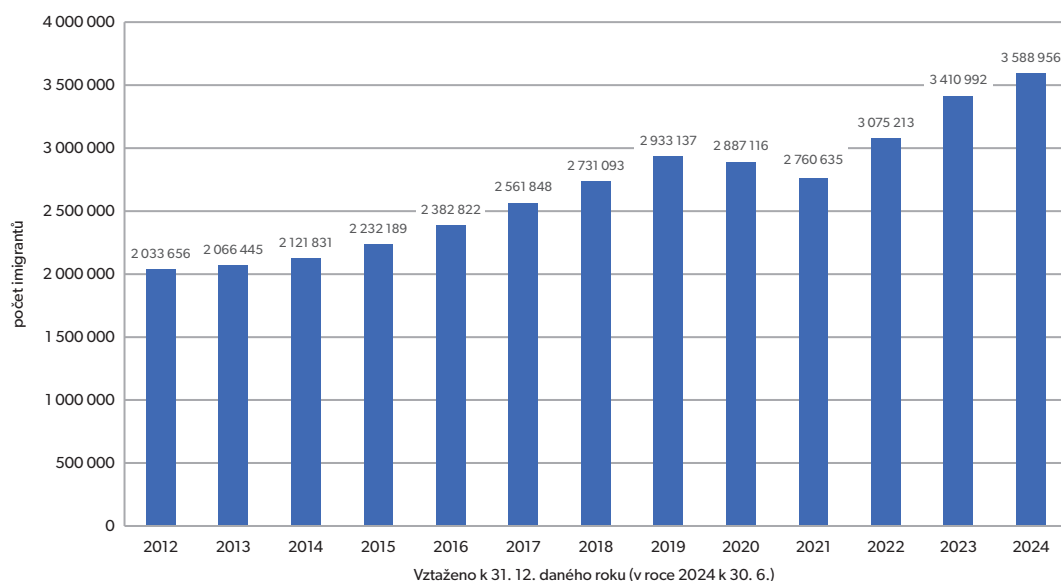
Ačkoli v této otázce samozřejmě existují nuance, nelze opomenout širší kontext dlouhodobé globální hegemonie bělošské populace, která je v Japonsku různými způsoby v čase reflektována. V odborné literatuře se setkáváme s pojmy jako například *white privilege* (bílé privilegium) a *whiteness* (bělošství), které často ve veřejné debatě vyvolávají kontroverze. Empirické poznatky (nejen) z Japonska nicméně ukazují, že *bělošství* má prokazatelný vliv na to, jak jsou migranti ze západních zemí vnímáni ve srovnání s jinými menšinami (Myslinska 2014). To potvrzuje relevanci výše zmíněných i dalších konceptů, a to navzdory četné, ačkoliv převážně neodborné kritice.

Druhá rovina nachází základ v sociokulturních aspektech, které navazují na rasové a etnické vymezení majority vůči „těm jiným“. Toto propojení je zásadní vzhledem k běžnému, byt

Jonáš Suchánek

Sociologický ústav AV ČR,
v. v. i.;
jonas.suchanek@soc.cas.cz

Obr. 1 Počet imigrantů v Japonsku dlouhodobě roste. Výjimka v letech 2020 a 2021 byla způsobena pandemií covidu-19. Zdroj dat: ISA (2024); vlastní zpracování.

zjednodušujícímu (sebe)vnímání japonské společnosti jako homogenní z hlediska kultury a jazyka. Výchozí narativ, který propojuje tezi o kulturní jedinečnosti s etnickou či rasovou výjimečností v jednotnou japonskou národní identitu, lze označit termínem *nihondžinron*. Tento koncept vytváří imaginární představu o pevně dané a neměnné „japonskosti“, tedy o identitě, která je historicky, kulturně, rasově, etnicky, geograficky, sociálně i geneticky jedinečná. Tato představa implikuje nadřazenost nebo alespoň jednoznačné vymezení vůči těm, kdo nejsou vnímáni jako „praví“ Japonci – tedy těm, kteří nemají japonský původ (krev) a kteří se nenarodili v Japonsku. Tyto faktory ve výsledku ústí do formy antagonistického nativismu, který rozděluje společnost na základě pomyslného spektra vnímané cizosti, přičemž tato „metrika cizosti“ je značně přísná.

Tento etnocentrický pohled je navíc po celá desetiletí legitimizován předními politickými představiteli země. Japonské císařství se sice vyhnulo osudu mnoha jiných zemí, které se staly koloniemi západních mocností, avšak samo vedlo dlouhodobou imperialistickou expanzi ve východní a jihovýchodní Asii – mimo jiné i jako prostředek vymezení se vůči západní hegemonii. Japonská adaptace „západního modelu“, který byl založen na hierarchické dominanci kolonizátorů nad kolonizovanými a jehož hlavním pilířem byl rasismus, vedla k ustanovení vlastních ekonomických a politických struktur, v nichž byla ostatní etnika vnímána jako podřadná (Robillard-Martel, Laurent 2020).

V této souvislosti se může čtenář oprávněně ptát: Jak to všechno souvisí se současnou migrací a integrací cizinců v Japonsku? Tento do značné míry zakořeněný způsob vnímání jiných etnických

skupin totiž nadále ovlivňuje postoje vůči cizincům různého původu. Je však důležité zdůraznit, že výše uvedené teze nelze paušálně vztáhnout na celou populaci. Z četných výzkumů víme, že postoje k imigrantům se značně liší v závislosti na řadě faktorů – od osobních zkušeností s cizinci až po socioekonomické zázemí jednotlivců.

Expat nebo migrant?

Nejprve je nutné stručně objasnit rozdíl mezi termíny *expat* a *migrant*, neboť právě i toto odlišení výstižně poukazuje na nerovné vnímání jednotlivých skupin. Z formálního hlediska mezi těmito pojmy neexistuje žádný rozdíl – oba označují osoby, které migrují za hranice své země. Přesto je termín *expat* běžně spojován s určitou privilegovanou formou migrace.

Pro ilustraci lze provést jednoduchý experiment: Zkuste si vygooglit slovo *expat* a poté *migrant* v sekci obrázků. Přestože pod pojmem *expat* nalezneme i jiné skupiny lidí než pouze bílé muže středního věku v oblecích na letišti, variace těchto vizuálních reprezentací převažují. Výsledky pro slovo *migrant* nepotřebují dlouhý komentář. Letištní halu tu neuvídíte, a to navzdory skutečnosti, že letecká doprava představuje nejběžnější způsob přepravy v případě mezinárodní migrace. Širší význam pojmu *migrant* se ve veřejné debatě vytrácí a splývá s představou o nekontrolovaném pohybu určitého typu „běženců“ z určitých regionů do zemí Evropy či Severní Ameriky. Jiné, často mnohem rozsáhlejší migrační proudy, naopak zůstávají mimo radar veřejného diskurzu.

Termín *expat* tedy lze do jisté míry vnímat jako současný způsob, jak se distancovat od pejorativně vnímaného pojmu *migrant*. To, kdo je a kdo není *expat*, tedy není dáno objektivními rozdíly

v mobilitě, ale historickými, sociálními a rasovými předsudky. V kontrastu s tím „my“ – zpravidla běloští obyvatelé západních zemí – nejsme vnímáni jako migranti, nýbrž jako expati, digitální nomádi, freelanceři či jednoduše globální občané.

Jak je ale toto téma relevantní právě pro Japonsko? Jsou migranti ze Západu vnímáni jako bezproblémoví expati s řadou privilegií, nebo naopak jako věční cizinci bez reálné možnosti integrace kvůli své jinakosti? Do jisté míry platí obojí.

Dvousečná zbraň bělošství

Jak již bylo zmíněno, bělošství s sebou nese uměle přiřazená privilegia. Zjednodušenou optikou je bělošská populace v Japonsku vnímána jako přirozeně kosmopolitní, anglicky hovořící a vysoce vzdělaná a například zaměstnavatelé často upřednostňují cizince ze západu před jinými migranty, neboť jejich přítomnost pomáhá budovat jakousi globální image firmy (Miladinovic 2020). S podobným cílem, tedy „otevřít více světu“ (internacionalizovat) relativně uzavřený vzdělávací systém, vzniklo i množství studijních programů a meziuniverzitních dohod zaměřených primárně na studenty ze západních zemí. Tento přístup ve výsledku vytváří specifický paradox – běloští migranti jsou vnímáni relativně pozitivně a existuje pro ně alespoň částečná institucionální podpora. Politicky je to také ospravedlňováno jako součást strategie boje proti stárnutí populace, v němž Japonsko drží světové prvenství. Přesto přijetí cizinců do společnosti naráží na hluboké systémové bariéry a realita každodenního života bělošských migrantů většinou neodpovídá jejich mnohdy idealizovaným představám.

Přidaná hodnota uměle přisuzovaných privilegií má totiž své limity, zejména v kontextu japonské společnosti, která je obecně orientována na konformitu a vyhýbání se sociálnímu „vyčnívání“. Rozmanitost bělošské populace v Japonsku se navíc do značné míry stírá. Vnitřní rozdíly mezi jednotlivými skupinami splývají a bělošství se redukuje do formy fetiše – stereotypní, idealizované a univerzální normy pro krásu a kosmopolitnost – kde představy o jednotlivých menšinách se leckdy pohybují na hranici karikatury, kde je realita nahrazována zjednodušenými kulturními stereotypy (Russell 2017). Tento jev podtrhuje ambivalentní postavení bělošských migrantů v japonské společnosti. Na jedné straně jsou vnímáni jako nositelé prestiže a internacionalizace, na straně druhé se mohou stát objektem rigidních očekávání, která omezují jejich skutečné začlenění.

V mnoha výzkumech lidé ze západních zemí opakovaně vyjadřují pocit, že jsou v Japonsku vnímáni jako věční cizinci či turisté, pro něž jsou možnosti hlubší integrace do společnosti prakticky

uzavřené. Forma diskriminace bělošské populace v Japonsku nicméně obvykle nemá explicitní či násilný charakter. Lze hovořit spíše o formě sociální a kulturní segregace. Element bělošství, který na jedné straně poskytuje určité výhody, často však pouze povrchní, se tak na straně druhé stává nesmazatelným znakem jinakosti (Debnár 2016). Tento předsudek se navíc přenáší i na další generace, kde japonská majorita uplatňuje vlastní formu privilegia, kterou si mnohdy neuvědomuje. Podobně jako si většina obyvatel západních zemí neuvědomuje vlastní bílé privilegium.

Pro další ilustraci lze bělošskou migraci v Japonsku krátce porovnat s početnějšími skupinami migrantů z jiných zemí – například Číny, Jižní Koreje nebo Vietnamu. Každodenní život těchto migrantů se od bělošské populace podstatně liší, a to především v možnostech integrace či asimilace. Zatímco běloští migranti nesou onen „nesmazatelný znak jinakosti“, migranti asijského původu mohou v určitých situacích „splynout s davem“. Tento rozdíl se projevuje například v oblasti studia a zaměstnání. Běloští migranti mohou být vnímáni jako jakýsi exotický prvek a na univerzitních kampusech či v pracovním prostředí získávají pozornost či zvláštní status „celebrity“, kdežto asijsí migranti se s tímto fenoménem osobně zpravidla nesetkávají. Tato „viditelná jinakost“ samozřejmě platí i jinde (např. Vietnamci v Česku). Podstatný rozdíl však spočívá právě v tom, jaké vlastnosti jsou těmto menšinám přisuzovány a jaký mají původ (tj. ukotvená globální hegemonie bělošství versus častá xenofobie vůči těm ostatním).

To neznamená, že by pozice migrantů asijského původu byla v Japonsku nutně jednodušší – naopak, často čelí jiným formám diskriminace. Možnost asimilace do japonské společnosti totiž u asijských menšin automaticky nezaručuje přijetí

Obr. 2 Podle knižní předlohy vznikl také stejnojmenný seriál. Foto: Pachinko (Apple TV+ 2024).

Obr. 3 Připomeňme japonské přísloví: hřebík, který vyčnívá, dostane kladivem.
Foto: Jonáš Suchánek.

ze strany majority. Migranti z Číny, Jižní Koreje či Vietnamu často pracují v podřadných a špatně placených zaměstnáních, neodpovídající jejich kvalifikaci, a čelí xenofobním předsudkům i rasově motivovaným incidentům. K tomu přispívá i napětí mezi Japonskem a Jižní Koreou, ale i čínou plynoucí z dědictví kolonialismu, které stále ovlivňuje postoje majority vůči těmto etnikům. Problematiku korejské menšiny v Japonsku přístupnou formou popisuje například román *Pačinko* od Min Jin Lee, inspirovaný skutečnými historickými událostmi (obr. 2). Příběh odhaluje, jak hluboko může být nativismus zakořeněn v postojích vůči určitým etnickým skupinám a jaký dopad mohou mít právě rasově-etnické a sociokulturní faktory na každodenní život těchto komunit.

Závěr

V Japonsku, stejně jako v jiných zemích, existují skupiny a jednotlivci, kteří podporují inkluzivní přístup k migrantům, a naopak ti, kteří zastávají nativistické či rasistické postoje. Na základě dostupných výzkumů i vlastních osobních zkušeností (obr. 3) je zřejmé, že před japonskou společností leží ještě dlouhá cesta, kterou je třeba překonat. To však samozřejmě analogicky platí i pro Česko a jiné další země.

Alespoň z určitého pragmatického hlediska se v kontextu současné ekonomické a demografické situace jeví jako zásadní, aby si Japonsko vybudovalo a udrželo efektivní mechanismy pro příchod

lidí ze zahraničí. Migrace sice nepředstavuje řešení samotných příčin populačního stárnutí, může však mírnit dopady stárnutí na sociální systém či trh práce. Důležitá je však také otázka rovného zacházení se všemi migranty bez ohledu na jejich původ. Pokud má Japonsko ambici stát se zemí, která je opravdu schopná uplatnit globální talent, musí mu zároveň umožnit plnohodnotně participovat na chodu společnosti.

Literatura a zdroje dat

- DEBNÁR, M. (2016): Migration, whiteness, and cosmopolitanism: Europeans in Japan. Palgrave Macmillan, Basingstoke.
- ISA (2024): Počet zahraničních rezidentů ke konci června 2024. Immigration Services Agency. www.moj.go.jp/isa/publications/press/13_00047.html (12. 2. 2025).
- LIPPARD, C. D. (2011): Racist nativism in the 21st century. *Sociology Compass*, 5(7), 591–606.
- MILADINOVIĆ, A. (2020): The Influence of whiteness on social and professional integration: The case of highly skilled Europeans in Japan. *Journal of Contemporary Eastern Asia*, 19(2), 84–103.
- MYSLINSKA, D. R. (2014): Racist racism: Complicating whiteness through the privilege and discrimination of Westerners in Japan. *UMKC Law Review*, 83(1), 1–55.
- ROBILLARD-MARTEL, X., LAURENT, C. (2020): From colonization to Zaitokukai: The legacy of racial oppression in the lives of Koreans in Japan. *Asian Ethnicity*, 21(3), 393–412.
- RUSSELL, J. G. (2017): Replicating the white self and other: Skin color, racelessness, Gynoids, and the Construction of Whiteness in Japan. *Japanese Studies*, 37(1), 23–48.

Abstract

Japaneseness and whiteness in the 21st century.

This article examines attitudes toward immigrants in Japan, with a focus on white foreigners from Western countries. From the perspective of whiteness, it demonstrates how these migrants are both privileged and marginalized in certain situations, while reflecting on broader issues of ethnicity, nativism, and Japanese identity. In the context of demographic aging, the role of migration is gaining increasing significance in public discourse.

Japonsko

Specifika japonské kultury

Strategické vyhlídky Japonska v Indo-Pacifiku

Jak učít o zemi kontrastů

4

Tento soubor (článek) je vlastnictvím časopisu Geografické rozhledy a podléhá právní ochraně. ■ Vydavatel i nakladatel časopisu si vyhrazují právo článek zveřejňovat na webových stránkách a sociálních sítích časopisu za účelem propagace časopisu. ■ Dílo není určeno ke komerčnímu využití. Smí se šířit, pokud jsou korektně uvedeny údaje o autorovi, článku a jako zdroj citován časopis Geografické rozhledy.